

Över Östergötlands lavafält

Identiteter hos tre isländska Sverigeresenärer

Harald Gustafsson

Det är den 12 juli 1772 och den lärde islänningen Hannes Finnsson färdas genom Östergötland. ”Klippor, branta kullar och lavafält finns här mycket av”, konstaterar han.¹ De östgötska lavafälten torde inte vara särskilt välbekanta, och de finns heller inte i den svenska utgåvan av hans resebeskrivning, där översättningen lyder ”klippor, branta åsar och steniga marker äro talrika”.² Utgivaren/översättaren skriver också i inledningen att beträffande sådana ord som *braun* (lavafält) har det ”varit befogat att söka återge, vad författaren enligt svenskt språkbruk kan antas ha menat”.³ Det senare kan möjligen äga sin riktighet om man använder en reseberättelse som källa till det den berättar om. Men om man vänder på perspektivet och ser på reseberättelsen som källa till berättarens egna föreställningar och identiteter är det intressant att Hannes Finnsson, för att begripliggöra den svenska verkligheten, för steniga partier använde ordet *braun*, lavafält, vilka det förvisso finns gott om på hans hemö. De östgötska lavafälten förtjänar alltså att återupptäckas.

Teologen Hannes Finnsson reste från Köpenhamn till Stockholm 1772 och skrev en berättelse som finns utgiven på svenska. Filologen och politikern Jón Sigurðsson färdades samma väg 1841 och skrev några brev som likaledes finns publicerade på svenska, liksom ett avsnitt ur geografen Þorvaldur Thoroddsens självbiografi om hans resa med samma rutt år 1892 (mer om författarna och deras skrifter nedan). Jag råkade få dessa tre texter i min hand och tyckte det kunde vara intressant att se vad som förändrats i sättet att uppleva Sverige under denna tid, men ganska snart insåg jag att det var bilden av Island som förändrats mest. När de tre berättade om Sverige, berättade de också om sig själva och gav uttryck för sina identiteter.⁴

Om identiteter och resenärer

”As a historical process, identity is tentative, multiple and contingent”, skriver Kathleen Wilson i sin inspirerande studie av brittiska identiteter under

1700-talet.⁵ Identiteter – självbilder – kan inte uppfattas som något en gång för alla färdigt, som en egenskap hos individen eller gruppen, utan måste ses som pågående processer.

Identiteter aktualiseras och uttrycks alltid i ett visst sammanhang. Detta sammanhang innefattar vanligen konfrontationen med någon annan. Synen på identiteter som skapade av mötet med ”den andre” har ofta, med hänvisning till den norske antropologen Fredrik Barth, uppfattats som att det behövs en uttalad, negativ jämförelse, gärna en fiendebild, för att en gruppidentitet ska kunna existera.⁶ Jag tror emellertid detta är en missuppfattning av Barth. För honom är snarare interaktionsbehovet centralt; man skapar gränser och kategoriserar ”den andre” för att kunna interagera, för att veta vem man har att göra med och vilka man gör vad med.⁷

Barth behandlar olika etniska gruppers möten, men resonemanget kan även användas om sociala grupper eller individer. Identiteterna kommer till användning i möten av olika slag, t.ex. mellan undersåtar och överhet, mellan lekmän och lärda eller mellan människor som uppfattar sig tillhörande olika samhällen och/eller kulturer. Jag har själv, i en studie av hur allmogen i Skåne framträdde visavi sin nya svenska överhet på 1600-talet, kallat detta ”mötesidentiteter”.⁸

En reseberättelse borde alltså vara ett väl valt ställe för att studera identiteter, eftersom den hela tiden handlar om möten – möten med något nytt, med andra platser, andra seder och personer. Det finns också en växande forskning som utnyttjat sådana källor, där Edward Saids bok *Orientalism* från 1978 haft något av en paradigmatiskeffekt. Said beskriver hur man inom den västerländska föreställningsvärlden under århundraden byggt upp en diskurs av dominans, kontroll och asymmetriska maktrelationer, där själva skapandet av en mental plats, ”Orienten”, har varit en del av denna kulturella dominans och därmed en del av den västerländska självbilden.⁹

I Saids efterföljd har sådana europeiska dominansdiskurser påvisats av en rad forskare, företrädesvis när det gäller främmande världsdelar under kolonialismens epok.¹⁰ Ett verk som emellertid tar upp äldre tid och inom-europeiska förhållanden är Larry Wolffs studie av den västeuropeiska synen på Östeuropa. Enligt Wolff ersattes en nord-sydlig mental axel i Europa av en väst-östlig under 1700-talet, genom att Östeuropa ”uppfanns” för att ge barbarisk relief åt det civiliserade Europa, även om här fanns en ambivalens till i vilken grad olika områden, främst Ryssland, ingick i Europa eller inte.¹¹ Ryssland blir ett slags nära orient och Said visar sig tillämplig även här.

Även om viktiga insikter har vunnits med Saids perspektiv kan det också begränsa. Om man letar efter en dominerande, förtryckande och enhetlig diskurs riskerar man att hitta den överallt. Det är tyvärr som Said själv säger: ”Once we begin to think of Orientalism as a kind of Western projection onto

and will to govern over the Orient, we will encounter few surprises.”¹² När Kathleen Wilson i sitt ovan anförda arbete studerar kulturmöten i Karibien och Stilla havet finner vi desto fler överraskningar. Hon visar hur både brittisk och lokal identitet förändrades genom mötet, och inte nödvändigtvis i makttermer. När polynesiska kvinnor, under kapten Cooks resor, närmast jagade brittiska sjömän för att bli lägrade av dem, gjorde de bruk av kulturmötet för att det gav dem statusmässiga fördelar i deras egen miljö. Teresia Phillips identitet som utstött *femme fatale* i London kunde förbytas till societetsdam och till och med ämbetsman på Jamaica. Ingen är underlägsen på förhand och varje text kan innehålla ambivalenser och förskjutningar. Wilson, som hittills föga uppmärksammats i Sverige, är värd att lyfta fram för att skapa nyansering. Hon skriver inte inom Saidtraditionen utan tillhör snarare forskningsdebatten kring nationella och förnationella identiteter, och tyngs sålunda inte av orientalismtesens avigsidor.¹³ Det bör dock observeras att även den Saidinspirerade forskningen på senare tid uppfattar den koloniala diskursen som mer ”hybrid and polysemic”, enligt Thomas Betteridges forskningsöversikt.¹⁴

Det finns alltså mycket att vinna i nyansering och fördjupning, genom att leta efter mångfasetterade identitetsuppfattningar – uttryck för självbilder – i reseberättelserna, vilket jag tänker göra hos mina tre isländska resenärer. Dessutom behöver inte intresset riktas endast mot resor där man på förhand kan misstänka en kulturell asymmetri och vilja att dominera. Också det nära främmande genererar möten och självbilder, kanske nog så tydliga.

Isländska resenärer i Sverige torde inte ha haft uppfattningen att de begav sig till en främmande, lägre stående kultur, utan rörde sig inom sin egen evangelisk-lutherska variant av det västeuropeiska samhället. Inte heller torde de ha behövt känna sig underlägsna; deras hemö kunde nog uppfattas som mindre utvecklade, men islänningarna var danska undersåtar och de lärda bland dem hade alltid tillbringat en lång studietid i Köpenhamn. Danmark-Norge och Sverige upplevdes vid denna tid snarare som hårda konkurrenter än som parter i ett hierarkiskt förhållande.

Något liknande gäller de engelska resenärer i Sverige som Mark Davies har studerat i sin avhandling, även om det också fanns ett drag av nordlig exotism i bilden av ett mindre utvecklat Sverige. Davies vill spåra föreställningar om brittisk identitet och brittiska uppfattningar om världen i resebeskrivningarna, och uppmärksammar hur de berättande uppträder i olika, ibland överlappande kapaciteter: som individer, som turister/resande, som medlemmar av en klass eller statusgrupp, som representanter för en nationalitet och som författare.¹⁵

Flera andra studier kan ge inspiration till ett sådant sätt att leta efter hur berättaren framträder. Joachim Östlund studerar Michael Enemans rapport

från en resa på kungligt uppdrag i Turkiet, Egypten och Palestina. Han intresserar sig huvudsakligen för hur Eneman konstruerar sin identitet som vetenskapsman utifrån mötet med det främmande.¹⁶ Arne Mellberg skriver i en studie av moderna reseskildringar om de olika positioner författarna intar, så som vittnet, turisten, flanören, upptäckaren och emigranten.¹⁷

Jag vill alltså se vilka självbilder som kommer till uttryck i de isländska resenärernas möten med Sverige. Jag vill inte försöka skala fram något slags kärnidentitet hos dem, utan undersöka hur de ger uttryck för olika självbilder och visar fram sig själv från olika vinklar genom de olika möten de upplever. De självbilder som jag funnit mest iögonenfallande, och som kommer att strukturera framställningen, är de som *resande, turister, vetenskapsmän, politiska varelser, män och islänningar*.

Det som kan utläsas ur källorna är, som alltid i historisk forskning, hur detta gestaltar sig i texten. Jag förutsätter emellertid att detta också har bäring på deras faktiska identitetsupplevelse och en viss relevans för den isländska självbildens utveckling även utanför de tre individerna. Detta måste givetvis i sin tur förankras i den historiska kontexten vid de tre tidpunkterna. På så sätt kan vi hoppas fånga något av, för att åter citera Wilson, "the processual, embedded nature of identity".¹⁸

Om tre lärda islänningar

Hannes Finnsson (1739–1796), som författat den text som i svensk utgåva kallas *Stockholms-rella*,¹⁹ var son till biskopen i Skálholt, Finnur Jónsson, och kom senare att efterträda sin far i ämbetet.²⁰ Han gjorde en god universitetskarriär i Köpenhamn och tog visserligen teologisk examen, men intresserade sig även för de gamla isländska handskrifterna och för praktiska ämnen. Han publicerade t.ex. 1772 en skrift om åkerbruk på Island och är nog idag mest känd för den stora demografiska studie han skrev efter det svåra Skaftá-utbrottet på 1780-talet. 1772 blev han sekreterare i en kommission som upprättades för att få ordning på den samling handskrifter som Árni Magnússon hade testamenterat till universitetet, grunden till den ännu existerande "Arnarnaeanske samling". Det var i denna egenskap han samma år, tillsammans med rätthistorikern Peder Kofod Ancher, reste till Stockholm för att söka efter källor till gammal nordisk lagstiftning, och det är i den egenskapen vi möter honom här.

Hannes egenhändiga reseberättelse finns i hans "brev- och minnesbok", där han under åren 1759–1773 har samlat diverse brevavskrifter och minnesanteckningar.²¹ Den publicerades på isländska i tidskriften *Andvari* 1934,²² där utgivaren uppger att Hannes själv givit den titeln *Stokkhólmsrella*, vilket kan vara en skämtsamt nedsättande beteckning, ungefär "Stockholmsprat".²³ Den

är uppställd i dagboksform och det är uppenbart av texten att den faktiskt är författad löpande under resan.²⁴ I översättningen fyller den 47 sidor i tryck och är den utförligaste av de tre berättelserna.

Nästa resa företogs av Jón Sigurðsson (1811–1879), den mest kända av de tre i sin egenskap av den isländska nationella rörelsens stora namn – man möter honom idag som staty framför alltingshuset i Reykjavík.²⁵ Från 1833 levde han som student och senare fri intellektuell i Köpenhamn och ägnade sig, vid sidan av lärt utgivningsarbete bl.a. av isländska sagor, åt att kämpa för ökat isländskt oberoende. 1841 fick han i uppdrag av Det Nordiske Oldskriftselskab att, tillsammans med Ólafur Pálsson, resa till Stockholm för att skriva av isländska handskrifter. Då var han ännu en relativt ung och obemärkt student, även om han samma år grundade en förening för att ge ut sin tidskrift *Ný félagsrit*, vars första årgång (isländska tidskrifter kom långt fram i tiden vanligen ut endast en gång om året) hade sänts med värskoppen till Island strax före Stockholmsresan. Med *Ný félagsrit* kom Jón snabbt att bli drivande i den nationella rörelsen.

Det är ett relativt begränsat material vi har från Jóns Sverigebesök. År 1977 utgavs fyra brev som han skrev under resan, tre på danska till Oldskriftselskabets ordförande Carl Christian Rafn och ett, översatt från isländska, till sin gamla studiekamrat Páll Melsteð, som då var präst på Island.²⁶ I översättningen saknas dock, utan att detta nämns i utgåvan, slutet av det sistnämnda brevet.²⁷ Dessutom finns delar av ett opublicerat brev till fornforskaren Finnur Magnússon återgivna i Guðjón Friðrikssons biografi över Jón.²⁸

Den tredje resenären är Þorvaldur Þoroddsen (1855–1921) som med sin hustru besökte Stockholm 1892.²⁹ Han var då redan en internationellt välrenommerad naturvetare med många studier av isländsk geografi och geologi bakom sig, och resan ägnades också huvudsakligen åt att knyta vetenskapliga kontakter och orientera sig på forskningsinstitutioner och museer. Från 1882 bedrev han varje sommar fältstudier på Island, mer eller mindre finansierade av olika offentliga och privata anslag. Till 1895 var han gymnasielärare i Reykjavík, därefter levde han i Köpenhamn som fri forskare (professors namn 1902) till sin död. Hans memoarer kom ut postumt 1922, och däri finns en tiosidig berättelse om Stockholmsbesöket,³⁰ som också är översatt till svenska 1977 i samma utgåva som Jón Sigurðssons brev.³¹

Som synes är det i viss mån olika sorters texter de tre resenärerna har lämnat efter sig. Både från Hannes och från Jón har vi intryck nedtecknade omedelbart under resan. Att så inte är fallet från Þorvaldur har en viss betydelse för innehållet, något som jag återkommer till i analysen. Ingen av texterna publicerades, även om Þorvaldurs manuskript uppenbart är tänkt för den publicering det fick strax efter hans död. Men i äldre tid lånade man manuskript och brev av varandra, och brev kunde läsas högt för en vidare krets; inte minst Island

Jón Sigurðsson (1811–1879)

utmärktes av en sådan handskriftskultur där mycket spreds utan att tryckas.³² Jóns brev till Rafn har dessutom närmast formen av officiella rapporter. Det finns skäl att betrakta alla texterna som ett slags halvvoffentliga berättelser, som är tillräckligt likartade för att utgöra grund för en jämförelse.

Vidare var alla tre lärda män och företog sin resa i vetenskapligt syfte. De hade också långa uppehåll i Köpenhamn bakom sig och torde ha uppfattat sig själva som både islänningar och danska undersåtar/medborgare. Det blir intressant att se om detta dubbla nationella perspektiv kommer fram i konfrontationen med det svenska.

Resande

En självbild som är omedelbart framträdande är förstås den som resande. Själva resandet upptar störst plats hos Hannes, mindre hos Jón och minst hos Þorvaldur. Det beror inte minst på att resor kom att gå allt fortare, och därmed upplevas som mer av förflyttningar mellan två punkter, inte som ett tillstånd i sig.³³

Långsammast gick det förstås för Hannes, som tog sig fram från skjutshåll

till skjutshåll och nådde Stockholm efter nio dagar. Han fick riklig tid att göra observationer i linneansk anda. Att resa som lärd 1772 innebar tydligen att man skulle observera att ”bönderna i Skåne använda för det mesta runda blå mössor och blå västar men blågrå eller ljusblå rockar. Nötkreatur köras här i ok för plog och slåde. Oket ligger löst på halsen, strax framför manken.”³⁴ Hannes gör mängder av sådana observationer under hela resan. Det är tydligt att han är beläst i Linnés och andras reseberättelser – där ekonomi och folkets seder står i centrum – och själv vill framträda som en lärd resenär.³⁵

Resan gav också tillfälle till många möten, inte minst under de ofrivilliga, långa uppehållen i väntan på nya hästar. I Örkelljunga fick Hannes vänta i tio timmar, men noterar att han hade trevligt sällskap av en herr Lövenskiöld.³⁶ Även på den korta resan från Stockholm till Uppsala uppehölls han över en hel natt i Rotebro; ”där talade jag länge med en klok och välvillig häradshövding från Hälsingland”.³⁷ Den typen av möten förefaller ha hört till självbilden som resande på 1700-talet.

På Jóns tid, 1841, fanns det inte plats för många sådana möten och observationer, eftersom han färdades med ångbåt. Det framgår inte hur lång tid resan tog för honom. Den enda noteringen om landskapet är när han i brevet till Páll Melsteð skojar om att det finns fina gömställen för vikingar i de svenska skären, men att det är synd att den så kallade civilisationen gör att de inte längre utnyttjas.³⁸ Förmodligen har han dock haft utbyte med de andra passagerarna, även om han inte nämner det.

1892 gav resan ännu färre möjligheter till observationer och möten. Þorvaldur tog båt till Malmö och därifrån nattåget till Stockholm³⁹ – det var annat än tio timmars väntan bara i Örkelljunga.

Även Uppsala och Stockholm hade kommit närmare varandra. Hannes övernattade som nämnts i Rotebro, Jón for på en dag med ångbåt och för Þorvaldur tog tågresan 1 timme 25 minuter.⁴⁰ Det är typiskt för Þorvaldur att han inte kommenterar något om resorna annat än restiderna, vilka gärna anges exakt i minuter. När resandet mest handlade om en snabb förflyttning, var heller inte iakttagelser, möten och konversationer något som nödvändigtvis hörde till bilden av den resande. Resandet har förvandlats från ett utdraget, socialt tillstånd till en enskild förflyttning mellan två platser, vilket torde ha påverkat de resandes självbild.

Turister

Turist är ett modernt ord, men redan med unga adelsmäns *grand tour* från 1600-talet, om inte tidigare, fanns föreställningen om att man skulle beskåda vissa märkvärdigheter under en resa.⁴¹ Det gäller också uppenbart våra tre resenärer.

De tres resrutt bestämdes dock inte av turistmål utan av professionella skäl. Alla tre sökte sig alltså till Stockholm och Uppsala. Naturligtvis var det lärdomen som drog, och Hannes och Jón hade ju direkt uppdrag att forska på båda ställena. Þorvaldur besökte även Göteborg, eftersom det då också fanns ett universitet där (som dock ännu var ”på barnstadiet”⁴²). Men det var inte bara lärdomen som drog. Uppenbarligen har det under hela perioden funnits färdiga föreställningar om vad man skulle se som turist. Man upplevde i någon grad det man förväntade sig att uppleva, och detta var delvis det samma, delvis förändrat över tid.

Hos Jón Sigurðsson finns de tydligaste uttrycken för förväntningar. I brevet till Páll Melsteð skriver han om hur återresan gick via Göta kanal. Längs denna är det ”på många ställen utomordentligt vackert,” skriver Jón, men fortsätter: ”jag hade haft så stora förväntningar i förväg att de knappast kunde överträffas.” Dock medger han att slussarna vid Trollhättan är ”mycket större än jag hade föreställt mig”.⁴³ Göta kanal hade invigts blott nio år tidigare och måste ha varit känd och omtalad, både för sin skönhet och för sin moderna ingenjörskonst.

Hannes Finnsson torde också ha haft förföreställningar, men dessa är hämtade från den lärda litteraturen. När han fryser under en köldknäpp i mitten av augusti igenkänner han ”järnnätterna, som man skrivit om i Svenska Vetenskapsakademiens Handlingar”.⁴⁴ Att han läst i varje fall något i Linnés resebeskrivningar är tydligt i sättet han själv gör sina iakttagelser.

En turistsevärdhet som de alla besökte och också kommenterade som sådan var Uppsala domkyrka. Hannes var den enda som bevistade en gudstjänst där, och den enda som över huvud taget nämner att han gick i kyrkan under resan. Men Hannes bedömer den också estetiskt med betyget ”*augustissima, ast Gothica*” – ”ärevärdig/upphöjd, dock gotisk”.⁴⁵ ”Gotisk” var ännu under 1700-talet, före romantiken, ett skällsord för något barbariskt, och Hannes visar här att han kan följa god smak. Under romantiken blev gotik däremot högsta mode, och för Jón är domkyrkan ”den gudomligaste kyrka jag har sett”. Att han reste i en nationalromantisk blomstringstid märks också av hans ovannämnda skämt om vikingar, och av att han var den enda av dem som åkte till Gamla Uppsala ”och drack mjöd på Odinshögen”.⁴⁶

Varken Jón eller Þorvaldur behandlar kyrkan som annat än en sevärdhet, vilket väl både beror på en fortgående sekularisering och på att Hannes teologiska bakgrund gjorde honom mer intresserad av det religiösa innehållet. Þorvaldur förevisades med stor grundlighet domkyrkan och dess skatter, men man anar nästan en lättnadens suck när han skriver att ”från kyrkan begav jag mig till mineralogiska museet”.⁴⁷ Turistande i denna mening fyller betydligt mindre i hans beskrivning i jämförelse med de vetenskapliga kontakterna, även om det finns ett gränssnitt när han beskådar museer.

Det finns dock ett slags turistande som förenar de tre – det skulle, med ett nutidens förbivirvlande modeord, kunna kallas kändisspotting. Resande i deras samhällsställning förväntades uppenbarligen träffa eller åtminstone se och berätta om en rad uppsatta personer inom olika områden. Det gällde förstås sådana som kunde hjälpa dem i deras vetenskapliga värv. Men det gällde också kungligheter, som noteras hos dem alla tre.

Hannes fick rikliga tillfällen att fundera över Gustav III, eftersom han kom att uppleva statskuppen den 19 augusti 1772, och vacklade i sin politiska hållning till honom, vilket vi återkommer till nedan. Här kan bara konstateras att han blev fullständigt betagen när han från åskådarplats följt ett sammanträde i Vitterhetsakademien, och kungen efteråt hälsade på honom och konverse-
rade honom lite. Det ”gav de närvarande anledning att se på mig” – kungen ”förefaller mycket nådig och klok”, menar Hannes efter den ynnesten.⁴⁸ I Södertälje kan han inte låta bli att skryta med att han äter sin filbunke vid samma bord där prinsen (oklart vilken) hade ätit detsamma kvällen förut, och han noterar också med välbehag när han möter prins Fredrik i stadsporten, och prinsen hälsar mycket nådigt.⁴⁹

Jón satt på slottet och arbetade, eftersom Kungliga biblioteket då inhystes i en av flyglarna mot Logården. Han noterar roat att han endast störs av de kungliga barnbarnen, som leker med hink och spade i parken. Det skriver han även i de annars så torra rapporterna till Rafn, så det var uppenbarligen viktigt att ha sett kungligheter.⁵⁰ Till Páll skriver Jón vanvördigt om Karl XIV Johan att den ”gamla gubbskrutten ligger till sängs”, dock inte mer än att Jón har sett honom gå uppe, och han rapporterar att ”han är något över medellängd, med illa växta ben men rätt skaplig ovan till”. Han skryter också med att han fick förevisat prins Oscars våning och fick se några av hans egenhändiga målningar.⁵¹

De kungliga och hovet tycks alltså både 1772 och ännu 1841 varit relativt synliga och nära, medan de 1892, när en av dem som Jón såg leka med hink och spade satt på tronen, känns mer avlägsna. Men Þorvaldur noterar nog-
samt hur han hamnade på samma middag som ”konungens son, prins Eugen, hertig av Närke, han är en ypperlig konstnär, frejdad målare”. Han nämner också hur han hos norska ministerns hustru träffade unga damer som väntade på att bli presenterade vid hovet.⁵²

Över huvud taget formar sig Þorvaldurs text till ett slags vetenskapligt societetsreportage. Ständigt var han och hans hustru bjudna på storslagna middagar hemma hos kända personer, med andra kända personer som gäster. De var med på banketten när polarfararen Nordenskiöld blev 60, tillsammans med bl.a. Carl Snoilsky och Sven Hedin. På ett annat samkväm mötte de åter Nordenskiöld, som ivrigt diskuterade Islands vulkaner med Þorvaldur. De visades Historiska museet av den kände arkeologen Oscar Montelius och

också i Uppsala frottade de sig med den akademiska societeten. Porvaldur skildrar med tydligt välbehag festernas överdådighet, hemmens prakt och de slösande matvanorna – han förundras över ”smörgåsbord, det är en sed som lär ursprungligen ha kommit dit från Ryssland” – men muttrar också lite om ”lyx och slöseri”.⁵³ Det är inte utan att han både skryter och vill visa sig blygsam.

Trots Oscar II med hink och spade, Nordenskiöld och Sven Hedin tar ändå Hannes Finnsson priset i kändisspotting genom att besöka Linnés Hammarby för att bese både trädgården och framför allt Linné själv. Linné var uppenbarligen ett självklart turistmål, inte minst för en lärd resenär, och det var han av allt att döma medveten om själv eftersom han villigt visade fram sig. Men Hannes reaktioner på det mötet handlar i hög grad om hans vetenskapliga identitet och vi återkommer därför snart till Hammarby.

Vetenskapsmän

Den yrkesmässiga, vetenskapliga identiteten är mycket tydlig hos dem alla tre. Inte oväntat dominerar de lärda värven och kontakterna i Jón Sigurðssons brev till sin uppdragsgivare. Han ursäktar sig rentav med att han inte kunde börja arbeta redan dagen efter ankomsten, då det var en söndag ”og Folk her ikke let giver Audience om Søndagen, [därför] begyndte vi Mandag Morgon (den 7de) med at anbringe vore Anbefalinger.”⁵⁴

Jóns rapporter till Rafn upptas nästan uteslutande av uppgifter om att han talat med någon viss arkivarie eller professor, att han gått igenom en viss samling, att han skrivit av vissa handskrifter och vilka reflexioner han gjort över detta. ”Vi var der fra den 1ode til 12e August og fik udrettet saameget at vi fik Snorraeddacodexen skreven med Forklaringer og Side om Side, som Membranen”, heter det t.ex. efter Uppsalabesöket, det ”er en ganske mærkelig gammel Codex fra omtrent 1300, just ikke fuldstændig benyttet i Udgaverne”.⁵⁵ Här är den lärde – och för sin lön hårt arbetande – fornforskaren i arbete.

Även Hannes Finnsson ägnar mycket utrymme åt vilka manuskript han sett på, skrivit av och gjort iakttagelser om. Också han träffar arkivarier, bibliotekarier och professorer, men i motsats till Jón nämner han inte rekommendationer när han tar kontakt med dem. Det är möjligt att han hade en annan position; han hade dock nyligen erbjudits ett lärt arbete i Paris och varit på tal som informator vid danska hovet.⁵⁶ Kanske var han redan känd bland dem som intresserade sig för isländska handskrifter.

Skillnaden dem emellan framträder när de besöker Uppsala. Akademiskt kände sig Hannes fullmyndig – han hade tagit sin examen redan 1763 – och han irriterade sig på stojande studenter som fortsatte spela bräde när han besökte en bibliotekarie i Uppsala: ”de varken generade sig eller brydde sig

om min och andras närvaro”.⁵⁷ Jón däremot, som fortfarande formellt var student – han tog faktiskt aldrig examen – konstaterar med en närmast beklagande formulering att han inte träffade studenter i Uppsala när han var där utan mest bara professorer.⁵⁸

Hannes Finnsson var ju också teolog och hade uppenbarligen även en sådan yrkesidentitet. Han antecknar noggrant predikoställen för de gudstjänster han bevistar varje söndag under resan och han kommenterar ofta predikningarna i en ton av kollegial kritik. Den 2 augusti i Riddarholmskyrkan hörde han t.ex. ”en lärd men inte särskilt uppbygglig predikan över Matt 17”.⁵⁹ Särskilt framhäver han den predikan han övervarade i Uppsala domkyrka som ”oerhört god” – eftersom ”jag hörde intet sammanhängande av den, vilket berodde därpå, att jag satt långt från prästen framme vid koret”.⁶⁰ Hannes tillåter sig ibland sådana små kvickheter i rokokokonversationens anda, och det antyder också att kyrkan var en ganska naturlig och vardaglig plats för honom.

Porvaldur Thoroddsen var en välkänd naturvetenskapsman och alla dörrar tycks ha varit öppna för honom. Hos geologen Gerard De Geer fick han lära sig fotografisk mätteknik och hos Gunnar Andersson torvmarksforskning. Doktor Lindström visade honom Vetenskapsakademiens mineralogiska och zoologiska samlingar. Meteorologen Hildebrandsson visade den meteorologiska institutionen i Uppsala. Det är framför allt sådana naturvetenskapliga kontakter som anförs. Det är notabelt att han inte med ett ord berör några isländska handskrifter, inte ens när han visas universitetsbiblioteket i Uppsala, där han bara noterar Silverbibeln.⁶¹ Där Hannes ännu hade visat ett brett intresse, som även omfattade naturvetenskap och ekonomi, hade vid 1800-talets slut vetenskapen professionaliserats, och den vetenskapliga självbild som gestaltades i texten hade också blivit skarpare avgränsad.

Hannes demonstrerar detta 1700-talets breda intresse genom att, som nämnts, också besöka Linnés lantgård Hammarby utanför Uppsala. Inte nog med att Linnés trädgård och samlingar skulle beses, och att en audiens hos Linné borde ingå i den lärda resandens besök i Uppsala, Linné själv agerade uppenbarligen gärna turistguide och visade upp sin självgestaltning.

Hannes förs runt i trädgården, får komma in i den lilla paviljongen och se samlingarna, allt under Linnés kommentarer, som gärna går ut på att ingen annan har så fina samlingar. Även döttrarna tillhör det som förevisas, och Hannes tillåter sig skämtet att ”ej heller de äro uteslutna från *Systema naturæ*”. Han karaktäriserar Linné som ”behaglig, fast lite envis” och är uppenbarligen stolt över att han gärna samtalade om Islands klimat.⁶² Att ha sett och pratat med Linné var en god markering av en identitet som lärd man.

Våra tre resenärers sociala position tycks i hög grad ha haft att göra med deras vetenskapliga. Socialt tillhörde de alla tre en lärd medelklass och be-

Hannes Finnsson (1739-1796)

traktade samhällets toppar snett nedifrån. De förefaller alla vara stolta över gott bemötande från personer som stod över dem på tidens sociala skala och över de flyktiga kontakterna med kungahuset. Någon kontakt med bredare folklager noteras knappast hos någon av dem, utom när Hannes utsattes för några fulla soldater på ett värdshus i Stockholm. Dessa trängde in i hans rum och störde honom i hans arbete med Själlandslagen, vilket uppenbarligen var en obehaglig upplevelse.⁶³ Denna socialt något upphöjda position bland andra lärde, inte utan kontakt med toppen av samhället, tycks vara en viktig del av samtliga tre resenärers självbild.

Politiska varelser

Man kan fråga sig om det ingick i resenärernas självbild att vara politiska varelser. De kom ju till ett annat land och ett annat politiskt system. Man kunde vänta sig att detta särskilt skulle märkas hos Jón Sigurðsson, som, som nämnts, samma år med sin tidskrift *Ný félagsrit* trädde fram som förkämpe för isländsk utveckling och självstyrelse. Emellertid förekommer inga direkt

politiska uttalanden i hans brev. Här bortser jag från vissa nationella markeringar, som behandlas nedan när vi ser på nationell identitet, och avser i detta sammanhang endast politik i trängre mening.

Naturligtvis måste Jón ändå ha uppmärksammat och tänkt över det svenska politiska systemet. Riksdagens högtidliga öppnande inträffade under hans Stockholmsbesök, vilket fick honom och hans reskamrat att för ett ögonblick lämna handskrifterna och gå ut och beskåda processionen från Storkyrkan till slottet.⁶⁴ Han har emellertid inte funnit det värt att nämna i breven, där riksdagens möte bara nämns som en förklaring till att hotellrummen var dyra.⁶⁵ Att politiken ändå fanns i hans medvetande visas av slutet av brevet till Páll Melsteð, som uteslutits i den svenska utgåvan, där han talar om tryckningen av *Ný félagsrit* och funderar över hur den nya föreningen kommer att tas emot bland islänningarna.⁶⁶

Delvis handlar detta förstås om att hans resa hade andra syften och att dessa brev inte är de bästa källorna till hur han eventuellt funderade kring det svenska politiska systemet i relation till det danska enväldet och dess styre av Island. Men det är också ett memento mot den gängse bilden av Jón som självständighetskämpe med hull och hår redan från början. Även om han just hade börjat engagera sig i debatten om Islands utveckling bland studenterna i Köpenhamn och utsänt det första numret av *Ný félagsrit*, där han vältaligt argumenterade för ökat isländskt självstyre,⁶⁷ var han ännu inte den fullblods-politiker han skulle bli när enväldets fall 1848 kom att öppna nya möjligheter. Hans identitet som fornforskare tävlade med den politiska – ja, man kunde hävda att den skulle komma att göra så hela hans liv.⁶⁸

Det politiska är också frånvarande hos Þorvaldur Thoroddsen, om man inte ska räkna ett plötsligt utfall mot hur ”socialism och penninghunger” har ”bragt all makt i samhället i de obildades händer” i Danmark medan ”vetenskaps- och ämbetsmannaklassen” fortfarande lyckas prägla det svenska samhället.⁶⁹ En sådan kommentar känns mer betingad av situationen i världen när han gjorde sina minnesanteckningar, strax efter första världskriget, än vid 1890-talets början. I övrigt ger Þorvaldur inget intryck av att politiken skulle vara ett fält som hörde till hans självbild.

Kanske oväntat uppträder politiken desto tydligare hos den kammarlärde teologen Hannes Finnsson. Till saken hör de uppskakande politiska händelser han fick vara med om 1772. Tidigare under året hade Danmarks *de facto* ledare Struensee störtats i en palatskupp och en ny gruppering inom hovet hade tagit hand om det kungliga enväldet, formellt utövat av den mentalsjuka Christian VII. Och medan Hannes var i Stockholm grep Gustav III den 19 augusti makten och avskaffade frihetstidens ständervälde. Han parallellställer själv genast samma dag dessa två händelser och noterar att han själv blivit vittne till båda.⁷⁰ Men synpunkter på riksstyrelsen hade han redan dessförinnan.

Redan den första dagen på resan, på väg från Helsingborg, noterar han om de svenska bönderna att ”den omständigheten, att var och en anser sig hava del i rikets styrelse, gör att de äro dristigare och på samma gång finare till uppträdandet än den förtryckta danska allmogen.”⁷¹ Detta behöver inte vara ett rent politiskt ställningstagande, eftersom kritik av den danska allmogens förhållanden och godssystemet var vanligt också i Danmark,⁷² och uppfattades som en social och ekonomisk fråga snarare än en politisk. Men det är dock intressant att Hannes gör en positiv koppling till den riksdagsrepresentation som saknades för alla ständer i det enväldiga Danmark.

När Hannes kommit till Linköping, som är den enda svenska ort som får en rad negativa omdömen (man misstänker nästan att han fått dålig uppsättning på värdshuset), är den frihetstida författningen däremot inte mycket värd. Vid det nedslitna slottet ligger nämligen ett hundratal ännu inte uppsatta milstolpar med året 1756 inhugget, vilket Hannes ser som ”ett slags bevis på att staten var republikansk, så att det som beslutats icke genast verkställdes.”⁷³

Den 19 augusti befann sig Hannes mitt i hetluften: ”Så snart riksråden arresterats, utropades kungens envælde på alla torg, och allt krigsfolket stod färdigt på Norrmalmstorg med gevär och kanoner.”⁷⁴ Det är ett tecken på hans politiska insikt att han omedelbart uppfattade att det var tal om ett kungligt envælde – ett uttryckssätt som Gustav III naturligtvis undvek i de officiella proklamationerna.

Omedelbart tycks han beklaga ständerväldets undergång och se kuppen som en våldshandling. ”O, en sådan förskräcklig syn”, utbrister han, ”att se en medborgare, en broder, i s.k. fredstid gripa till vapen”. När han nästa dag skulle upp till sina handskrifter i Antikvitetskollegium på slottet blev han tvungen att ”kryssa mellan karduser, laddstockar och luntor och tränga mig fram bland soldater”. Han berättar om en gammal man på Riddarhustorget som grät som ett barn när andra hurrade för kungen, och han kommenterar att även om många bär en vit armbindel för att visa sitt stöd för kungen kan det hända ”att hjärtat inte överallt följer med armbindeln.”⁷⁵ Hans första reaktion på statskuppen förefaller således entydigt negativ.

Några dagar senare tycks Hannes ha tvärvänt. Han talar nu om det förra styret som ”laglös fräckhet”, om hur djupt hela folket hade sjunkit, och är framför allt upprörd över att riksdagsmännen ”läto köpa sig”. Han nämner särskilt hur mössorna haft en egen skattmästare som köpt röster för 20 000 daler eller mer. Det är uppenbart att Gustav III:s propaganda mot frihetstidens partiväsande har nått Hannes och fått honom att ändra mening. Han värderar nu kuppen positivt och utbrister att ”hur fast [än] orättfärdighetens byggnad tyckes vara murad och grundad, så sopas den dock bort i sinom tid som agnar för vinden.”⁷⁶ Det är som om han nu såg Guds hand bakom Gustavs agerande.

Om alltså Hannes inledningsvis hyst viss sympati för det svenska frihets-

tida systemet, tycks han, som så många andra, ha ryckts med av entusiasmen för Gustav III och övertygats av dennes propaganda; han hade ju också blivit, som vi sett, personligen begeistrad för kungen vid mötet på Vetenskapsakademien. Det intressanta är inte att han vacklade, utan att sådana politiska reflexioner alls hörde till den självbild han förmedlade. Att vara undersåte i ett envælde uteslöt inte att man hade politiska åsikter, tvärtom tycks de höra till en 1700-talslärdas uppträdande, liksom observationer över hur bönderna betslade sina kreatur eller estetiska synpunkter på en kyrka.

Om något kan sägas säkert om Hannes politiska identitet är det att den var utpräglad civilistisk. Mötena med den krigsmakt som mobiliserades på gator och torg efter den kungliga kuppen skildras mycket negativt. Vid flera tillfällen skräms han av kanonsaluter vid firandet av statsvälvningen. Också när han reagerar mot statskuppen är det hotet om våld medborgare emellan som är det värsta. Det är närmast symboliskt för hans hållning när han, trots sin rädsla, kryssar bland kanoner och soldater för att komma in till sina kära handskrifter. Boken stod över svärdet för Hannes Finnsson.

Män

Resenäerna hade förstås också en könsidentitet. Den är särskilt självklar hos Hannes och Jón, som reste utan hustrur – de var inte gifta då, och även om de hade varit det tog man knappast hustrur med sig på den sortens resor vid den tiden. De kontakter de nämner är uteslutande med män, utom för Hannes del någon enstaka dotter eller hustru till prominenta män. Dem tar han heller inte på större allvar.

Hannes irriterar sig också när det kvinnliga vinner inpass i fel miljöer. I porten till Vetenskapsakademien finns en bod där man säljer ”kvinnohandskar och kvinnohattar, knypplade arbeten etc.”, och ännu värre: ”underligt tycktes det mig, att inom själva slottet, där det är allmän passage, står det med förgyllda bokstäver över en vacker glasdörr: Galanteribod”.⁷⁷

Jón Sigurðsson nämner över huvud taget ingen kvinna. Han och hans medresenär har dock hört Jenny Lind sjunga,⁷⁸ men Jón omtalar typiskt nog inte detta i sina brev. Detta kontrasterar starkt mot alla de många män som figurerar med namn och ställning i hans rapporter till Rafn. Kring antikvariska ämnen rådde under denna tid en fullständigt enkönad gemenskap, vilket knappast är överraskande.

Den vetenskapliga världen var fortfarande entydigt maskulin under 1890-talet, men kvinnorna märktes trots det mer. Resandet hade blivit mer bekvämt, kanske också familjelivet uppvärderat, och det var mer *comme il faut* att ta hustrun med på resor. Sålunda följdes Þorvaldur av sin hustru Þóra, dotter till Islands dåvarande biskop Pétur Pétursson.

Fru Þóra hade släkt i Stockholm som naturligtvis besöktes, men hon hade tydligt också egna intressen. Hon visas Handarbetets vänner och hushållsskolor. Hon tas omhand av professorskorna och ”var inbjuden till åtskilliga kvinnoföreningar”.⁷⁹ Þóra tycks ha haft intresse för denna tidiga borgerliga kvinnorörelse och hon och Þorvaldur är också på middag både hemma hos paret Montelius och paret Retzius, där hustrurna var kända kvinnosakskvinnor, vilket Þorvaldur också noterar om fru Retzius. Þóra tas även med till ”ett sällskap för konst och vetenskap” för kvinnor, Nya Idun.⁸⁰

Det är intressant att Þorvaldur finner det viktigt att notera dessa kvinno-relaterade aktiviteter; han tycks ha haft sympati för den borgerliga kvinnorörelsen. Samtidigt understryker det också hans egen maskulina, vetenskapliga professionsidentitet. Han noterar att hustrun såg på vävskolor och hushållsskolor ”så att hon hade alltid tillräckligt att göra, när jag höll på med ett eller annat rörande geologi och mätningar”.⁸¹ Man kunde tala om en genuspegling mellan hans och hustruns aktiviteter.

Samtidigt visar han sig härmed också som en uppmärksam äkta man; när han inte kan underhålla henne, vet han att hon blir underhållen av andra. Dock ska anmärkas att originalet har ordalaget ”så att hon hade alltid tillräckligt att arbeta med [*starfa*]”.⁸² Ordet kan visserligen ha en allmän betydelse av ”syssla med”, men andas ändå mer respekt för hennes intressen än vad som framkommer i översättningen.

Den maskulina identiteten hos de resande är alltså starkt knuten till den vetenskapliga, där kvinnor inte har någon plats, men en liten förändring kan noteras. I porten till Vetenskapsakademien skulle det minsann inte säljas kvinnohattar 1772 (fast det var just vad det gjordes!) – men 1892 kunde kvinnorna ha sitt eget ”sällskap för vetenskap och konst”.

Islänningar – danska och odanska

Vilka identitetsföreställningar knutna till länder och folk visar våra tre resenärer upp? Först som sist är deras isländska identitet mycket tydlig, inte minst genom hur de väljer sina jämförelser.

Hos Hannes Finnsson finns en stor mängd referenser till isländska förhållanden, som förutsätts kända och naturliga, och vilka de avvikande svenska kontrasteras mot. I norra Småland noteras: ”Hövolmar brukas här liksom på Island, däremot inte stackar. [...] Den svarta mossan ovanpå är liksom på Lyngdalsheiði.”⁸³ Hannes fnyser lite över Lagan, som inte är större än Ytri Rangá och inte djupare än till knäet.⁸⁴ Vi nämnde redan inledningsvis hur han brukar uttrycket *braun*, lavafält, om klippiga partier, vilket översättaren inte accepterade.

Än tydligare blir den isländska identiteten när Hannes vid flera tillfällen

känner sig kallad att försvara Island. Uppenbarligen fanns det ett nedsättande rykte om att islänningarna bodde i jordkojor – så kunde deras torvhus onekligen uppfattas – vilket får Hannes att på två ställen, angående Småland och Uppsala, notera förekomsten av gräs på taken som ett tecken på att det minsann inte bara är islänningarna som bor under jorden.⁸⁵ I Uppsala kom han i dispyt med en bokhandlare som läst holländaren Andersons reseberättelse, vilken bland islänningar ansågs missvisande och nedsättande; Hannes blev ”tvungen att hålla *collegium politicum* mot Andersson om Island, och gick jag som segrare ur denna holmgång”.⁸⁶ Också stoltheten över de isländska handskrifterna i Sverige och bekymmer om deras öden – ”fata literaturæ Islandicæ in Svecia” – visar på denna vilja att stå fram som islänning.⁸⁷

Hos den blivande nationalistledaren Jón Sigurðsson finns däremot få sådana jämförelser och markeringar. Enda gången han direkt jämför med isländska förhållanden är när han i brevet till Páll Melsteð om slussarna vid Trollhättan skriver att de är längre än ”från Brekka söderut till Garðar”.⁸⁸ Ändå är han självklart islänning när han ber Rafn sända vidare till honom eventuella brev från ”Landsmænd”, vilket alltså är islänningar och inte danskar.⁸⁹

Minst lika iögonenfallande är emellertid alla jämförelser mellan danska och svenska förhållanden. Referenserna till det danska kommer osökt och naturligt, som om det är något självklart både för skribenten och den tänkta läsaren. ”Stora och praktfulla byggnader finnas här flera än i Köpenhamn,” påstår Hannes, ”men ingen, som kan jämföras med nya Fredriksstaden”.⁹⁰ Slottet är större än Christiansborg, skriver Jón, Drottningholm är som Frederiksberg fast större. Till och med gruvan i Dannemora, där Jón firas ner i en tidig form av äventyrsturism, jämförs med danska förhållanden: den är så vid som Gammeltorv i Köpenhamn, skriver han till sin vän på Island.⁹¹ Hos Hannes finns också många referenser till danska lantförhållanden; jorden kring Norrköping liknar den själländska, och i Östergötland finns det stora röjningar i skogen – för en dansk kunde kanske hela Östgötaslätten framstå bara som ”röjningar”.⁹²

Det finns en självklar tillhörighet till den danska staten hos både Hannes och Jón. Hannes besöker den danska ministern i Stockholm, Chr. F. Güldenchrone, på hans lantställe Steninge, och konstaterar för övrigt att de är sysslingar.⁹³ Jón skriver lojalt till Rafn att han allra först sökt upp danska envoyén i Stockholm, Christoffer Moltke.⁹⁴ I Hannes reaktioner på Gustav III:s maktövertagande väger hänsynen till Danmark-Norge tungt. Han hoppas att statsvälvningen ska bli ”lyckosam för svenskarna och ej till skada för danskarna” – här används ”danskar” uppenbarligen politiskt som danska kungens undersåtar, till vilka han räknar sig själv. Men Island är inte Dan-

mark, det är en del av det danska väldet: ”Gud bevare Danmark! Gud välsigne Island!” utbrister han i samma sammanhang.⁹⁵

En gemenskap med hela Danmark-Norge märks också av att Hannes i Stockholm umgicks med bröderna Anker från Kristiania. Anker var en av de rikaste borgarsläkterna i Norge, och Carsten Anker skulle senare ha hemliga förbindelser med Gustav III där ett Norge under svenskt beskydd skymtade; 1814 stod han värd för riksförsamlingen på sin herrgård Eidsvoll. Hannes karaktäriserar Carsten Anker som ”ett birkebeinerämne” och antyder kanske med den referensen till 1200-talets norska inbördeskrig Carstens politiska ambitioner.⁹⁶ Det gick rykten i Stockholm redan 1772 att Carsten Anker underhandlade med Gustav III, vilket Hannes mycket väl kan ha hört och försiktigtvis endast fört i pennan på detta antydande sätt.⁹⁷ I Uppsala träffade Hannes en viss Martin Vahl, en norrman som läste för Linné: ”den enda från den danska monarkin, som studerar här nu [...] Vi samtalande länge, ty det var för oss båda något nytt att träffa en till hälften landsman”.⁹⁸

Hos Hannes Finnsson möter vi alltså en lojal och patriotisk dansk undersåte, som identifierar sig med den danska konglomeratstaten, där han och hans isländska landsmän ingår som en del, liksom också norrmännen. Jón Sigurðsson framträder även han som en korrekt dansk undersåte, men i privatbrevet kanske den kommande nationalisten ändå visar sig. På uppvägen passerar han nämligen örlogsbasen Karlskrona och ”forten i viken med fyrahundra eldrör; det är präktiga tänder åt danskarna!”⁹⁹ Även om formuleringen är skämtsam, är det i varje fall tydligt att Jón inte själv upplever att han tillhör kategorin danskar.

Porvaldur Thoroddsen levde mer entydigt i nationalismens epok, och hos honom möter vi en mycket negativ bild av det danska i jämförelse med det svenska. Till och med vintervädret menar han är bättre i Stockholm än i Köpenhamn.¹⁰⁰ Men som vanligt är det vetenskapen som står i centrum för honom. Svenska vetenskapsmän är mer aktade än deras danska kolleger, heter det. De har bättre lön, och de gör sig mer gällande i det offentliga livet. Allmänheten i Köpenhamn är bara intresserad av teater och cirkuskonster, idrott och litteratur på modet, kulturlivet i Köpenhamn har, som nämnts, förstörts av socialister och penninghunger.¹⁰¹ Vi kan också notera att Porvaldur, i motsättning till Hannes och Jón, inte nämner den danska ambassadören i Stockholm och troligen inte uppsökte honom. Med tanke på hans förtjusning för societetsliv är det osannolikt att han skulle ha utelämnat en sådan kontakt i sin text.

Det riktigt intressanta är att Porvaldur också är den första att göra negativa jämförelser med Island. Det blir inte mycket forskning, skriver han ”när ensam man stretar med den i ett stort land nästan utan pengar och utan någon som helst assistans, inga medel för att skaffa helt nödvändiga instrument,

intet hopp om att få kartor och bilder tryckta”, och vetenskapsmannen inte möter någon förståelse för forskningen i det andligen slöa Reykjavík. ”Helt annorlunda är detta i kulturländerna,” där det finns institutioner, utrustning och forskarmiljöer.¹⁰²

Porvaldur Thoroddsen (1855-1921)

Porvaldurs avståndstagande från Danmark – där han dock bodde sedan många år när texten skrevs – och hans kritiska attityd mot Island passar båda in i en ny isländsk självbild, skapad av nationalismen och den politiska rörelsen för självstyrelse och så småningom självständighet. Närmare bestämt speglar de tiden då de skrevs ner, 1910-talet,¹⁰³ mer än tiden för det skildrade Stockholmsbesöket. En allt intensivare nationell kamp ledde bl.a. till att ett litet universitet upprättades 1911, och kulminerade 1918 när Island blev en suverän stat i en lös personalunion med Danmark. Antidanska känslor var utbredda, och framför allt var det nu möjligt att mäta Island mot ”kulturländerna”. 50–100 år tidigare hade det varit helt orealistiskt att önska sig naturvetenskapliga institutioner och en forskarmiljö på Island, men nu var det möjligt att klaga över att de ännu inte fanns.

Þorvaldur är här með om att formulera och skapa en ny isländsk sjálvbild. Det var en optimistisk tid då det gällde att bygga den nya, självständiga – och allt annat än danska – nationen.¹⁰⁴ Trots hans ålder kan man ana samma högtflygande planer och nybyggaranda som hos en rad unga män som Halldór Laxness inom litteraturen, Guðjón Samúelsson i arkitekturen eller Jón Leifs inom musiken. Jón Leifs skrev 1917 från Leipzig till sina föräldrar: ”Jag hatar allt danskt. [...] Jag hatar danskarna ännu mer efter att ha lagt märke till att alla här tror att vi hör till Danmark (!!!).”¹⁰⁵

Denna skillnad i identitetsuppfattning visavi det danska syns mycket tydligt om vi jämför slutet på Hannes och Þorvaldurs berättelser. Hannes noterar gillande hur ”prakten tilltar, då man närmar sig Danmark.” I Helsingør var han uppenbarligen bekant med borgmästaren, som han gästade, och nästa dag kom han ”glad och frisk åter till Köpenhamn efter en väl överstående resa,” och kunde så sist i sin berättelse utbrista: ”Gud vare lovad, som nu och alltid under denna utlandsvistelse fört mig lyckosamt genom många faror.”¹⁰⁶

Þorvaldur ger däremot inte uttryck för att ha kommit hem från någon utlandsresa när han torrt konstaterar att de ankom till Köpenhamn klockan 6.16 på eftermiddagen. Slutklämman handlar tvärtom om vilken nytta han haft av ”vistelsen i Stockholm och Uppsala, ty i båda dessa städer blomstrade det vetenskapliga livet och den andliga vitaliteten var på det hela taget mycket större än i Köpenhamn och tog sig helt andra uttryck.”¹⁰⁷

Hannes kom hem när han kom till Danmark, Þorvaldur kom till en plats han ogillade. På så sätt speglar de två resande 150 års isländsk identitetsutveckling.

Resandets möten, de mångfaldiga identiteterna och en märklig lättsläde

I resornas möten med det annorlunda formulerar de resande självbilder. Mer exakt uttryckt formulerar de dem när de ger sina intryck vidare till andra i skriven form. Men det behöver inte handla om en enda identitet, inte om ett konsistent och sammanhängande sätt att uppleva sig själv och det främmande. Säkert kan man finna vissa återkommande mönster och kanske skulle det gå att ur ett större antal källor vaska fram en isländsk ”svecisism” i synen på Sverige, liksom en orientalism i den europeiska synen på Asien. Men i denna studie har jag i stället velat visa det fruktbara i att, i en närläsning av ett begränsat material, fokusera på identiteternas ”tentativa, flerfaldiga och villkorliga” karaktär, för att återknyta till den inledningsvis citerade Wilson.

Liksom Mellbergs och Davies’ resenärer uppträder våra tre islänningar i olika, delvis överlappande skepnader. De var samtliga i större eller mindre grad resande, turister, vetenskapsmän, politiskt reflekterande, könsvarselser, danska

undersåtar och islänningar. Vissa självbilder låg nära varandra, som när Hannes Finnsson under själva resandet gjorde en mängd lärda observationer, eller när turistandet hos Þorvaldur Thoroddsen huvudsakligen omfattade museer som han forskningsmässigt hade nytta av. Att vara vetenskapsman innebar också i hög grad att vara man; ja, hos Jón Sigurðsson är manligheten så total att inte en enda kvinna nämns i något av hans brev.

Andra självbilder var mer åtskilda; det som kunde kallas etnisk identitet som islänning eller politisk identitet som dansk undersåte behövde inte ha så mycket att göra med att vara vetenskapsman eller man. Det kunde dock ha det, t.ex. genom att de politiska reflexionerna sattes i relation till statlig tillhörighet; att komma från enväldet innebar för Hannes att han observerade ständerrepresentationen som något särskilt.

Bilderna behövde heller inte vara konsistenta. Det märks tydligast hos Hannes Finnsson, eftersom hans anteckningar är förda dag för dag och då han fick uppleva frihetstidens dramatiska slut, där hans egna åskådningar förändrades under händelsernas lopp. Men kanske kan man också ana en klyvning hos Jón Sigurðsson, som i historieskrivningen alltid framställs som politiker med hull och hår men här huvudsakligen framträder som lärd fornforskare. Det är givetvis inte en nyhet att han hade sådana intressen, vilka han också senare ställde i nationalitetskampens tjänst, men kanske man starkare borde betona att en lärd karriär länge stod som en möjlighet för honom.

Dessa knippen individuella självbilder kan även, satta i en historisk kontext, säga något om isländsk identitetsutveckling i stort. Att Hannes och Jón uttrycker identiteter både som islänningar och danska undersåtar är inte inkonsistent. Att vara av en viss etnisk identitet och undersåte i en stat dominerad av en annan, sådan identitet var närmare regel än undantag i konglomeratstaternas Europa. Det orsakade sällan problem före den moderna nationalismens tillkomst, och uttrycks också som något fullständigt naturligt hos Hannes. Här är det åter intressant att den kommande nationalistledaren Jón inte uppvisar annat än svaga tecken på en åtskillnad av det danska och det isländska.

Helt annorlunda är detta hos Þorvaldur Thoroddsen. Den isländska nationalismen har stegrats och vunnit politiska framgångar fram till hans tid. Hans möte med det svenska framkallar många negativa jämförelser med det danska. Men det föranleder honom också att kritisera Island. Här menar jag att hans åsikter snarare speglar förhållandena när han skrev ner sina minnen, nämligen vid tiden för den isländska självständigheten 1918, snarare än vid 1890-talets början. Det var nu, men först nu, möjligt att kritiskt tala om bristen på vetenskapliga institutioner och med viss realism önska sig sådana.

Det har alltså visat sig fruktbart att studera identiteter utifrån reseberättelsernas möten med det nära främmande, att se dessa identiteter som mångfasetterade och föränderliga, och att se dem i en kontext. Jag menar mig här

ha kunnat fånga något av det Wilson talar om som ”identitetens processuella och inbäddade natur”.

Det ”inbäddade” märks inte minst genom att de resande kom med påsatta glasögon, de kom som islänningar, som turister, som vetenskapsmän o.s.v., och såg i viss grad det som de förväntade sig att se i dessa egenskaper, eller översatte det de såg så att det passade in i dessa referensramar. Det är just därför vi kan använda deras texter som källa till deras självbilder. Och det är därför det är en poäng med att låta lavafälten – *braunin* – vara kvar i Östergötland och inte översätta dem med ”steniga marker”.

Men ibland är mötena så förvirrande att det inte finns begrepp på det egna språket. Så här skriver Þorvaldur Thoroddsen om det vintriga Stockholm: ”Barnen roade sig med källkåkning och snöbollskastning, några hade säregna smäckra slädar med medar som stod långt bakut, pojken står på ena meden och sparkar bakåt mot snön med den andra foten, och kan på detta sätt uppnå stor hastighet.”¹⁰⁸ En sådan ”märklig lättsläde” (”einkennilegur ljetttsleði” i originalet¹⁰⁹) är naturligtvis ingenting annat än en vanlig svensk spark. Naturvetenskapsmannen måste uppbåda hela sin förmåga till exakt beskrivning för att förmedla något så besynnerligt till sin tänkta läsekrets. Att vara islänning var att inte veta vad en spark var.¹¹⁰

Self images of three Icelandic travellers in Sweden

Using Edward Said’s perspective epitomised in his ‘Orientalism’ thesis, travel accounts have often been studied as expressions of constructed otherness, giving the travellers’ identity a higher status than the ”lower” culture they meet. In this article, three Icelandic accounts of travelling in Sweden are used to show that encounters between regions that do not conceive of themselves in a hierarchical relationship are equally suited to studying expressions of identity. Instead of searching out a core identity, an attempt is made to find several self-images in the three texts. The theoretical starting point is Kathleen Wilson’s argument for ‘the processual, embedded nature of identity’.

The travellers in question are Hannes Finnsson, the theologian, who visited Sweden in 1772; Jón Sigurðsson, the philologist and politician, in 1841; and Þorvaldur Thoroddsen, the geographer, in 1892. It transpires that they all expressed identities as travellers, tourists, scholars, politically aware citizens, men, and Icelanders. The most important changes noted were to the last category, their ethnic-national identity. In 1772, an Icelandic traveller in Sweden obviously saw himself as belonging to the Danish multi-ethnic conglomerate state, for Hannes Finnsson expresses loyalty to the Danish state and fellowship with his fellow subjects such as the Norwegians he met in Sweden, and when returning to Copenhagen he feels that he has arrived home. In 1841,

the coming nationalist politician, Jón Sigurðsson, also behaves correctly as a Danish citizen, although his account is devoid of any expression of emotion, and he speaks of other Icelanders, not Danes, as his compatriots.

The change is particularly obvious when we come to Þorvaldur Thoroddsen. He draws numerous comparisons between Denmark and Sweden, always to Denmark's disadvantage. He does not express any affection for Denmark on his return to Copenhagen. His national identity is very clearly that of an Icelander. This is also clear from the fact that he also criticises Iceland, which compares poorly to Sweden when it comes to scientific institutions. This change reflects the development of Icelandic nationalism during the nineteenth century, and Þorvaldur's criticism of Iceland in particular reflects the situation at the time of writing – in the late 1900s – when Iceland was about to become a sovereign state. Now, and only now, it was realistic to compare Iceland with Sweden and demand scientific institutions. In this way, the three travel accounts not only demonstrate that it is fruitful to consider identity in a processual and multi-faceted way, but also show important changes in the formation of Icelandic identity from the late eighteenth to the early twentieth century.

Keywords: identity formation, nationalism, travel accounts, Iceland, Sweden

Noter

- 1 "Stokkhólmsrella eftir Hannes biskup Finnsson", *Andvari* 1934, s. 22: "en blettur, hellur, brattar bringur og hraun eru hér yfrið mörg".
- 2 Hannes Finnsson, *Stockholms-rella*, utg. Arvid Hj. Uggla, Stockholm 1935, s. 50.
- 3 Arvid Hj. Uggla, "Inledning", i Hannes Finnsson, *Stockholms-rella*, utg. Arvid Hj. Uggla, Stockholm 1935, s. II.
- 4 Jag tackar Charlotte Tornbjer för synpunkter på manuskriptet, särskilt för hennes givande kritik av ett tidigt utkast till det följande avsnittet om forskningsläge och teori.
- 5 Kathleen Wilson, *The Island Race. Englishness, Empire and Gender in the Eighteenth Century*, London 2003, s. 3.
- 6 Så t.ex. hos Benny Jacobsson, som menar sig falsifiera tesen om "den andre" genom att han inte hittar några explicita sådana motsättningar i västgötska identitetsuttryck: Benny Jacobsson, *Den sjunde världsdelen. Västgötar och Västergötland 1646–1771. En identitetshistoria*, Stockholm 2008, s. 35, 455. Trots detta ger han en mängd exempel på identitetsskapande motsättningar mellan studentnationerna vid universiteten (s. 155–164). I övrigt är detta en mycket intressant studie av lärda identitetsföreställningar på regional nivå.
- 7 Fredrik Barth, "Introduction", i *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*, (red.) F. Barth, Oslo 1969.
- 8 Harald Gustafsson, "Att draga till Malmö och skaffa sig rätt. Undersåtar, överhet och identitetsföreställningar i skånska suppliker 1661–1699", i *Öresundsgränser. Rörelser, möten och visioner i tid och rum*, (red.) Fredrik Nilsson, Hanne Sanders & Ylva Stubbergaard, Göteborg 2007, s. 81.
- 9 Edward W. Said, *Orientalism*, London 1978.
- 10 T.ex. om Afrika Tim Young, *Travellers in Afrika. British Travelogues, 1850–1900*, Manchester

- 1994; om Latinamerika Mary Louise Pratt, *Imperial Eyes. Travel Writing and Transculturation*, London 1992. Ett svenskt exempel är Åsa Karlsson, "Främling eller vän? Svenskar i Turkiet på 1700-talet", i *Främlingar – ett historiskt perspektiv*, (red.) Anders Florén & Åsa Karlsson, Uppsala 1998.
- 11 Larry Wolff, *Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*, Stanford 1994.
- 12 Said, s. 95.
- 13 För detta forskningsläge se Harald Gustafsson, "The Eighth Argument. Identity, Ethnicity and Political Culture in Sixteenth-Century Scandinavia", *Scandinavian Journal of History* vol. 27, 2002, s. 91–95, och den uppdaterade forskningsdiskussionen i Jason Nice, *Sacred History and National Identity. Comparisons between Early Modern Wales and Brittany*, London 2009, s. 17–22.
- 14 Thomas Betteridge, "Introduction: Borders, Travel and Writing", i *Borders and Travellers in Early Modern Europe*, (red.) Thomas Betteridge, Aldershot 2007 (cit. s. 3).
- 15 Mark Davies, *A Perambulating Paradox. British Travel Literature and the Image of Sweden c. 1770–1865*, Lund, 2000.
- 16 Joachim Östlund, "Ethos i vetenskapen. Vetenskapliga hållningar i Michael Enemans *Resa i Orienten 1711–12*", i *Förmoderna livshållningar. Dygder, värden och kunskapsvägar från antiken till upplysningen*, (red.) Marie Lindstedt Cronberg & Catharina Stenqvist, Lund 2008. Det innebär förstås inte ser de negativa omdömen Eneman faller om resmålen, som när han menar att de egyptiska pyramiderna vittnar om den ofrihet som varit nödvändig för att avägbringa så stora byggnadsverk (s. 272), men hans frihetsuppfattning ingår också, om jag förstår Östlund rätt, i hans vetenskapliga självbild. Se också David Dunér, "Helvetet på jorden. Resor till Stora Kopparbergets gruva", i *Förmoderna livshållningar*. Visserligen anlägger inte Dunér ett identitetsperspektiv, men han visar hur resenärernas kristna föreställningar (självbild, kunde man säga) präglar deras förståelse av det de ser.
- 17 Arne Mellberg, *Resa och skriva. En guide till den moderna reselitteraturen*, Göteborg 2006, s. 27–31.
- 18 Wilson, s. ix.
- 19 Hannes Finnsson, *Stockholms-rella*, utg. Arvid Hj. Uggla, Stockholm 1935 (cit. *Stockholms-rella*).
- 20 En god biografisk skiss på svenska ges i utgåvan av hans reseberättelse: Jón Helgason, "Hannes Finnsson, biskop i Skálholt", *Stockholms-rella*; se också Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar Æviskrár II*, Reykjavík 1949, s. 308–310.
- 21 Uppgifter från Landsbókasafn Íslands-Háskólabókasafn, Reykjavík, där handskriften har signum Lbs 258 4to. Uppgifterna från biblioteket är förmedlade av Ragnheiður Mósesdóttir, Den Arnarnagæanske Samling, Københavns Universitet, som jag även tackar för annan praktisk hjälp i samband med utarbetandet av denna artikel.
- 22 "Stokkhólmsrella eftir Hannes biskup Finnsson", *Andvari* 1934, s. 1–67 (cit. "Stokkhólmsrella"). Stavningen är moderniserad i denna utgåva.
- 23 *Andvari* 1934, s. 1 (utgivaren är anonym, men är antagligen historikern Páll Eggert Ólason, som var ordförande i Þjóðvinafélagið (Patriotiska föreningen) som gav ut *Andvari*). Enligt uppgift från Landsbókasafn Íslands-Háskólabókasafn skulle namnet emellertid inte finnas i handskriften. Om översättningen av ordet: *Stockholms-rella*, utgivarens förklaringar, s. 93.
- 24 Det märks t.ex. på hans inställning till det svenska statsskicket och Gustav III, som ändrar sig under resans gång med de politiska begivenheterna, vilket vi kommer att se nedan.
- 25 Om Jón Sigurðsson senast Guðjón Friðriksson, *Jón Sigurðsson. Ævisaga I–II*, Reykjavík 2002, 2003.
- 26 *Två isländska Sverigebesök. Jón Sigurðsson 1841. Þorvaldur Thoroddsen 1892. Tillägnade Kungliga biblioteket 9 november 1977*, Reykjavík 1977 (cit. *Två isländska Sverigebesök*), s. 11–23. Ingen utgivare eller översättare anges, men det kan röra sig om landsbibliotekarien Finnboði Guð-

- mundsson, som skrivit förordet. Brevet till Rafn är inte bevarade i original utan utgivna efter avskrifter i Det kongelige Bibliotek; *ibid.* s. 11, not.
- 27 Brevet finns utgivet på isländska i *Bréfjóns Sigurðssonar. Úrval*, [red. ej uppgiven] Reykjavík 1911, s. 37–41.
- 28 Friðriksson 2002, s. 230, 233. Hans mindre namnkunniga reskamrat Ólafur Pálsson förde dagbok under resan (Friðriksson 2002, s. 227), vilken ligger till grund för Guðjón Friðrikssons framställning. Den är tyvärr inte publicerad.
- 29 Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar Æviskrár V*, Reykjavík 1952, s. 248 f.
- 30 Þorvaldur Thoroddsen, *Minningabók I*, Safn Fræðafelagsins um Ísland og Íslendinga I, Kaupmannahöfn 1922, s. 70–85.
- 31 *Två isländska Sverigebesök*, s. 29–38.
- 32 Se t.ex. Mathew James Driscoll, *The Unwashed Children of Eve. The Production, Dissemination and Reception of Popular Literature in Post-Reformation Iceland*, Enfield Lock 1997.
- 33 Om hur upplevelsen av resande förändrades under 1800-talet se Wolfgang Schivelbusch, *The Railway Journey. The Industrialisation of Time and Space*, Berkeley 1986 (1977), särskilt s. 33–44 och 73–77. Schivelbusch konstaterar träffande (s. 38) att ”the space between the points – the traditional traveling space – was destroyed”.
- 34 *Stockholms-rella*, s. 46.
- 35 Om 1700-talets vetenskapliga resor, se t.ex. Jacob Christensson, *Konsten att resa. Essäer om lärda svenska resenärer*, Stockholm 2001, s. 32ff.
- 36 *Stockholms-rella*, s. 47.
- 37 *Stockholms-rella*, s. 77.
- 38 *Två isländska Sverigebesök*, s. 21.
- 39 *Två isländska Sverigebesök*, s. 29.
- 40 *Två isländska Sverigebesök*, s. 22, 35. Jón beskriver också i brevet till Finnur Magnússon målände hur han på den smala Fyrísán kände sig som Alladin som flög mellan blomsterrabatter (*sic*). Friðriksson 2002, s. 233.
- 41 Christensson, s. 21–24.
- 42 Thoroddsen 1922, s. 85: ”á æskuskeiði”. Den svenska översättningen har det lite positivare ”mycket ung”. *Två isländska Sverigebesök*, s. 37.
- 43 *Två isländska Sverigebesök*, s. 22.
- 44 *Stockholms-rella*, s. 69.
- 45 *Stockholms-rella*, s. 79.
- 46 *Två isländska Sverigebesök*, s. 22.
- 47 *Två isländska Sverigebesök*, s. 36.
- 48 *Stockholms-rella*, s. 61.
- 49 *Stockholms-rella*, s. 53, 85.
- 50 *Två isländska Sverigebesök*, s. 13.
- 51 *Två isländska Sverigebesök*, s. 21.
- 52 *Två isländska Sverigebesök*, s. 34f.
- 53 *Två isländska Sverigebesök*, s. 31 (cit.). Festreportagen återfinns på varje sida i utdraget.
- 54 *Två isländska Sverigebesök*, s. 11.
- 55 *Två isländska Sverigebesök*, s. 16.
- 56 Jón Helgason, s. 28.
- 57 *Stockholms-rella*, s. 84. Han ansåg sig också ha fått ett danskt stipendium p.g.a. en positiv recension av ett av hans arbeten i en svensk tidskrift: *ibid.*, s. 69.
- 58 *Två isländska Sverigebesök*, s. 22.
- 59 *Stockholms-rella*, s. 62.
- 60 *Stockholms-rella*, s. 81. Ordvitsen i isländska originalet: ”var við óheyrilega góða predikun, því ég heyrði ekkert” – ”Stokkhólmsrella”, s. 56.

- 61 *Två isländska Sverigebesök*, s. 30, 33, 36f.
- 62 *Stockholms-rella*, s. 83.
- 63 *Stockholms-rella*, s. 74.
- 64 Friðriksson 2002, s. 233.
- 65 *Två isländska Sverigebesök*, s. 12.
- 66 *Bréf Jóns Sigurðssonar*, s. 40f.
- 67 Jóns politiska åsikter i första årgången av *Ný félagsrit* behandlas ingående hos Jónas Jónsson, *Saga Íslendinga. VII:1. Tímabilið 1830–1874*, s. 374–391.
- 68 Han var hela livet sysselsatt med lärt utgivningsarbete, t.ex. av en rad isländska sagor och den monumentala *Lövsamling for Island*.
- 69 *Två isländska Sverigebesök*, s. 31.
- 70 *Stockholms-rella*, s. 70.
- 71 *Stockholms-rella*, s. 46.
- 72 Se t.ex. Ole Feldbæk, *Danmarks historie IV. Tiden 1730–1814*, København 1982, s. 154–158.
- 73 *Stockholms-rella*, s. 51. Det är intressant att Hannes behövde danska/latinska ord för sådana politiska företeelser; han skriver i originalet att ”staten var republicanskur”: ”Stokkhólmsrella”, s. 23.
- 74 *Stockholms-rella*, s. 70f.
- 75 *Stockholms-rella*, s. 70–73.
- 76 *Stockholms-rella*, s. 75.
- 77 *Stockholms-rella*, s. 63. ”Galanteribod” på svenska i originalet: ”Stokkhólmsrella”, s. 37.
- 78 Friðriksson 2002, s. 233f.
- 79 *Två isländska Sverigebesök*, s. 33.
- 80 *Två isländska Sverigebesök*, s. 30, 33.
- 81 *Två isländska Sverigebesök*, s. 33.
- 82 Thoroddsen, s. 78.
- 83 *Stockholms-rella*, s. 49.
- 84 *Stockholms-rella*, s. 48. Kan också avse Eystri Rangá, se kommentarerna s. 95.
- 85 *Stockholms-rella*, s. 48, 79.
- 86 *Stockholms-rella*, s. 81.
- 87 *Stockholms-rella*, s. 65.
- 88 *Två isländska Sverigebesök*, s. 22. Det är måhända oväntat att han använder orter på det relativt platta Álftanes, men det beror på att det var där Páll var präst.
- 89 *Två isländska Sverigebesök*, s. 12.
- 90 *Stockholms-rella*, s. 57.
- 91 *Två isländska Sverigebesök*, s. 21f.
- 92 *Stockholms-rella*, s. 50f.
- 93 *Stockholms-rella*, s. 77f.
- 94 *Två isländska Sverigebesök*, s. 11.
- 95 *Stockholms-rella*, s. 82, 85. Det senare utbrister han när han hör rykten om ”mouvements” från Köpenhamn, förmodligen om ett möjligt krig från grannmakterna för att hindra en starkare kungamakt i Sverige.
- 96 *Stockholms-rella*, s. 58–60.
- 97 Ole Feldbæk, *Danmark–Norge 1380–1814. Bind IV. Nærbed og adskillelse*, Oslo 1998, s. 196.
- 98 *Stockholms-rella*, s. 80; ”Stokkhólmsrella”, s. 55.
- 99 *Två isländska Sverigebesök*, s. 21. På isländska kallar han staten ”Danaveldi”: ”Stokkhólmsrella”, s. 55.
- 100 *Två isländska Sverigebesök*, s. 32. Det har han f.ö. alldeles rätt i.
- 101 *Två isländska Sverigebesök*, s. 30 f.
- 102 *Två isländska Sverigebesök*, s. 30.

- 103 Enligt utgivaren, Bogi Th. Melsteð, skrevs de i huvudsak 1914–1918, med vissa tillägg fram till 1920: Thoroddsen, opag. förord.
- 104 Se t.ex. Helgi Skúli Kjartansson, *Ísland á 20. öld*, Reykjavík 2003, s. 81–85, om hur alltingsjubileumsfesten 1930 lockade till retorik och tillbakablick över de senaste decennierna, som man ansåg ha rymt en väldig uppryckning av nationen.
- 105 Cit. i Carl-Gunnar Áhlén, *Jón Leif. Kompositör i motvind*, Stockholm 2002, s. 72, övers. från tyskan av Áhlén.
- 106 *Stockholms-rella*, s. 89–91.
- 107 *Två isländska Sverigebesök*, s. 38.
- 108 *Två isländska Sverigebesök*, s. 32.
- 109 Thoroddsen, s. 76.
- 110 När jag skrivit detta råkade jag se en bild av den amerikanska fotografen Samuel Kadorian, som reste på Island under andra världskriget – en bild som föreställer barn i Reykjavík på sparkar, publicerad i Þórarinn Guðnason, ”Stríðsárin í myndum. Samuel Kadorian og ljósmyndir hans frá Íslandi”, *Saga XLVI*:2 2008, s. 228. Uppenbarligen har sparken introducerats på Island någon gång mellan 1900-talets början och andra världskriget, och också fått vad den saknade på Þorvaldur Thoroddsens tid, ett namn: *skíðasleði*. Om detta ändrat den isländska identiteten återstår att undersöka.